

УДК 334.722(477)

Прямухіна Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і банківської справи
Черкаського державного технологічного університету

РОЛЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РИНКОВОМУ ПРОСТОРИ РЕГІОНІВ

У статті розглянуто особливості функціонування підприємств малого бізнесу в регіонах України. Порівняльний аналіз статистичних даних окремих країн світу і України дозволив виявити основні проблеми розвитку цього сектора економіки, в основі яких – обрана державою неефективна стратегія розвитку малого бізнесу та деформоване бачення його ролі в фінансово-економічних процесах регіонів. Запропоновано першочергові та другорядні заходи на рівні держави та територій трансформації існуючого механізму функціонування малого підприємництва, які сприятимуть формуванню міцного і фінансово стабільного ринкового простору регіонів.

Ключові слова: малий бізнес, ринковий простір, регіон, стратегія, реєстрація, податкова політика.

Прямухіна Н.В. РОЛЬ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЫНОЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ РЕГИОНОВ

В статье рассмотрены особенности функционирования предприятий малого бизнеса в регионах Украины. Сравнительный анализ статистических данных отдельных стран мира и Украины позволил выявить основные проблемы развития этого сектора экономики, в основе которых – выбранная государством неэффективная стратегия развития малого бизнеса и искаженное видение его роли в финансово-экономических процессах регионов. Предложены первоочередные и второстепенные меры на уровне государства и территорий трансформаций существующего механизма функционирования малого предпринимательства, которые будут способствовать формированию крепкого и фискально стабильного рыночного пространства регионов.

Ключевые слова: малый бизнес, финансовое пространство, регион, стратегия, регистрация, налоговая политика.

Priamukhina N.V. THE ROLE OF SMALL ENTERPRISE IN THE MARKET SPACE OF THE REGIONS

The article deals with the peculiarities of functioning of small enterprises in Ukraine. The comparative analysis of statistical data of individual countries and Ukraine revealed major problems of development in this sector of Economics. These problems are based on inefficient strategy of small enterprises development, chosen by the government, which has the deformed vision of its role in the financial and economic processes of the regions. There are primary and secondary measures at the state level and territories of transformation of the existing mechanism of functioning of small enterprises that promote to build the strong fiscally stable market space of the regions.

Keywords: small business, financial sector, region, strategy, registration, tax policy, indicator development, regulation, institutions infrastructure.

Постановка проблеми. Ефективна діяльність підприємств малого бізнесу є однією із основних передумов розвитку економіки України, добробуту населення та руху до європейського майбутнього. Відомим фактом є те, що підприємства, особливо малий бізнес, є основою ринкових відносин у регіоні, індикатором розвитку його економічного та ринкового простору. Результатом діяльності підприємств, зокрема малого бізнесу, є наповнення бюджету регіону та рівень життя населення. Важлива їх роль і у забезпеченні руху фінансових потоків регіонального ринкового простору. Ринковий простір регіону, потоки інвестицій та перспективи розвитку усіх галузей економіки безпосередньо пов'язані і залежать від інтенсивності виробництва. Як інституційний сектор економіки малий бізнес є домінуючим за чисельністю та обсягами виробництва у провідних країнах світу. Саме малі підприємства, впливаючи на структуру економіки, розширюють свободу ринкового вибору, у механізмі їх господарювання переважають раціональні форми управління, що прискорюють реалізацію нових бізнес-ідей.

В Україні у 2010–2013 рр. кількість підприємств малого бізнесу зменшувалася: 2010 р. – 357,2 тис., 2011 р. – 354,3 тис., 2012 р. – 344 тис., 2013 р. – 336,5 тис. Частка реалізованої продукції до загального обсягу в зазначений період складає 16,9%, 15,2%, 16%, 15,3% відповідно. Частка ВВП, що виробляється підприємствами малого бізнесу, в Україні складає до 19%, тоді як у Чехії – 34%, Польщі – 49%, Росії – 12%, США та ФРН – 52%, ЄС – 65%. Кількість малих підприємств на тисячу осіб населення в Україні складає 4, в Чехії – 12,4, Польщі – 51,3, Росії – 7, США – 74, ФРН – 37, ЄС – 45 [1]. Найбільше малих підприємств із країн

ЄС мають Італія, Англія, Німеччина, Франція, Іспанія. При середній кількості підприємств малого бізнесу на 1000 жителів – 45 одиниць, Греція, Іспанія, Італія, Португалія мають 65 одиниць, Нідерланди, Данія, Франція – 30. Показник щорічного приросту кількості малих підприємств за останнє десятиліття складав: у Великобританії – 1,1%, у Франції – 1,5%, у США – 8% [2, с. 67].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна теорія розвитку малих та середніх підприємств є результатом досліджень зарубіжних вчених: Р. Кантільйона, А. Маршала, С. Сімсонді, Й. Шумпетера, Ф. Хайєк та вітчизняних вчених: З. Варналій, Г. Васіна, Л. Воротіна, Л. Верховодова, М. Долішнього, А. Даниленка, О. Кузьміна, М. Козоріз, В. Мікловди, А. Мельника, С. Мочерного, В. Павлова, С. Реверчука. Також варто відзначити вчених, які досліджували питання взаємодії малого і великого бізнесу, зокрема таких, як В. Кредісов, Д. Ляпін, В. Шпак, Т. Говорушко, О. Тимченко, Дж. Даннінг, Р. Коуз, Д. Стенворт.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі малого підприємництва для ринкового простору регіонів та конкретизація основних проблем його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження розглянемо основні характеристики малих підприємств та їх місце на ринку. Основними характеристиками є середньооблікова чисельність працюючих за звітний період, яка обмежена 50 особами, та обсяг валового доходу, який не повинен перевищити 70 млн грн [3].

Світова практика використовує критерії віднесення фірм до малого підприємництва, розроблені та запроваджені міжнародними економічними інсти-

тутами. Так, Міжнародна Організація економічного співробітництва та розвитку, у якості головного критерію використовує чисельність зайнятих: фірми із чисельністю зайнятих до 19 осіб – дрібні, до 99 – малі, 100-499 осіб – середні, від 500 осіб – великі. У Чехії малим вважається підприємство із кількістю працюючих до 50 осіб, обсягом валового доходу – до 250 млн. крон та якщо у його статутному капіталі частка, що належить одному або кільком юридичним особам, які не є суб'єктами малого підприємництва, не перевищує 25%. У Німеччині та Швеції віднесення підприємств до сектора малого бізнесу ґрунтується переважно на показникові кількості працюючих – до 500 осіб. Але, окрім цього, важливу роль відіграє внутрішня структура малого підприємництва, яка визначається такими показниками: стадія розвитку (початкова, виживання, зростання); галузева приналежність; географічні масштаби діяльності (локальні, регіональні, національні); специфічні характеристики власників і керівників (іноземці, жінки-підприємці тощо); проблеми, характерні для підприємства (наприклад, фінансування, управління якістю). У США підхід до виокремлення сектора малого підприємництва включає кілька складових: кількість працюючих, обсяг валового доходу, кількість власників [4].

Знижена увага до розвитку сектору малого підприємництва в Україні є, в деякій мірі, історичним наслідком радянської системи господарювання, що будувалася на основі державної монополії підприємств-гігантів промисловості та сільського господарства. Підприємства малого бізнесу не вписувалися у існуючий механізм виключно державної власності складових економіки, були недоречними і непотрібними. Варто зазначити, що до 70-х років підприємствам малого бізнесу недостатньо уваги приділялося і у розвинених країнах. Так, у США вважалося, що більшість нових робочих місць створюється на великих підприємствах. Все змінила статистична звітність, яка наприкінці 70-х років виявила показник нових робочих місць в країні, створених малими підприємствами з двадцятьма й менше працівниками – 66%. Сьогодні відомо, що підприємства малого бізнесу значно активніші аніж середні і великі у пошуку нових можливостей. Це підтверджується статистичними даними інших розвинених країн: в Італії в малому бізнесі працює 80% загальної кількості зайнятих (більшість малих підприємств, зареєстровані як промислові, а основні доходи отримують від торговельно-посередницької діяльності), у Данії 92% виробничих підприємств є малими (здійснюють, переважно, постачання деталей і компонентів для промисловості Німеччини і Швеції, активні учасники експорту в треті країни) [5].

Пріоритетна роль малого підприємництва для розвитку ринкового простору регіонів України підкріплюється такими даними. Найбільша кількість зазначених підприємств функціонує у найбільш розвинених і перспективних регіонах. Можна прослідкувати схожу динаміку показника Валового регіонального продукту (ВРП) та кількості наявних у регіоні підприємств малого бізнесу: найбільші значення показника ВРП у 2011 р. на душу населення виявлено у м. Києві (70,4 тис. грн), Дніпропетровській (34,7 тис. грн), Полтавській (29,6 тис. грн) та Донецькій (28,9 тис. грн) області. Кількість малих підприємств на 10 тис. населення у цих регіонах складає: 243, 89, 76, 77 одиниць. Найменші значення ВРП – у Волинській (13,9 тис. грн), Рівненській (13,8 тис. грн.), Хмельницькій (13,6 тис. грн)

та Закарпатській (12,2 тис. грн). Відповідна їм кількість малих підприємств складає: 49, 41, 38, 33 [1]. Безумовно, такі значення показників визначаються і впливом ряду інших чинників, не пов'язаних напряму з кількістю малих підприємств, наприклад щільністю населення у великих містах та закономірністю руху фінансових потоків у напрямку міст та обласних центрів (закономірність Рейлі). З іншого боку, розвиток малого підприємництва пов'язаний із сприятливими ринковими можливостями у регіоні та наявними ресурсами, необхідними для ведення справи. Зрештою підприємству не обов'язково бути розташованим в обласному центрі, щоб здійснювати посередницьку діяльність чи вести торгівлю.

Малий бізнес має ще одну підставу відстоювати власні позиції у регіональному ринковому просторі – виняткова функція індикатора коливань економіки та інтуїтивне відчуття напрямів розвитку ринку. За рахунок малих розмірів, цей сектор економіки чутливий до ринкових коливань, а отже вимушений використовувати перспективні методології планування і прогнозування діяльності, інноваційні розробки як щодо методів управління, так і у виробничому процесі. Малі підприємства більшою мірою, ніж великі та середні, відчують будь-які трансформації, тому мають обрати таку стратегію розвитку, щоб вижити чи померти. З іншого боку, гнучкість малих підприємств дає їм шанс в короткі строки переорієнтувати свою діяльність і розвиватися відповідно до ринкових тенденцій. Зазначене пояснюється тим, що великі та середні підприємства із великою чисельністю працівників, значним обсягом активів та основних фондів мають велику інертність, малі підприємства забезпечують свою діяльність малими витратами і є мало інертними, що забезпечує їм легкість швидких змін.

Великі та більшість середніх підприємств не мають такої переваги. Банкрутство малого бізнесу приводить до менш драматичних наслідків, ніж великого. Малий бізнес дає можливість поступового нарощування засобів для зміцнення організації, дозволяє експериментувати, освоювати якісно нову продукцію та інноваційні технології. І все ж, незважаючи на визначне місце і роль малого підприємництва у ринковому просторі регіонів, розвиток сектора підприємств малого бізнесу стикається із складнощами та перешкодами.

Головною перешкодою розвитку малого бізнесу в Україні є низький рівень капіталізації, пов'язаний із труднощами в доступі до комерційних кредитів. Основними джерелами фінансування для суб'єктів

Таблиця 1
Частка банківських запозичень малого і середнього бізнесу в загальних обсягах корпоративних банківських запозичень у 2008–2011 рр., %

Країна	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Канада	15,6	17,9	17,5	17,5
Данія	9,1	9,0	11,2	11,7
Фінляндія	21,9	19,6	15,3	21,1
Франція	20,4	20,2	20,6	20,9
Угорщина	60,6	60,0	54,5	54,5
Італія	17,9	18,3	19,0	18,3
Португалія	77,1	77,4	77,3	76,8
Словенія	48,2	47,0	51,8	54,3
Великобританія	18,0	20,8	21,0	20,6
США	27,7	27,6	29,0	26,5
Росія	19,9	21,3	23,7	22,5
Україна	20,6	20,4	18,2	17,1

малого підприємництва є власні заощадження громадян, позики у родичів і друзів, доходи від продажу товарів і послуг. Майже 90% малих підприємств не можуть отримати кредити через їх високу вартість і відсутність заставних можливостей. Але навіть у випадку доступу до кредитних ресурсів вони мають сплачувати банку більш високі відсотки за кредитами, ніж великі підприємства через банківську політику хеджування і зниження кредитних ризиків. Україна посідає одне із останніх місць за обсягом банківських запозичень підприємствами малого і середнього бізнесу (табл. 1) [6].

Нині корпоративне кредитування малого та середнього бізнесу в багатьох банках України заморожене. Позички малому і середньому бізнесу не надають Укросоцбанк, Райффайзен Банк Аваль, Правекс-Банк, Прокредитбанк та інші фінустанови. Відсоткові ставки за кредитами для великих підприємств у 2011–2013 рр. становлять 20-25% річних у гривні, для малих та середніх підприємств – 30%-50% [7].

На такий стан малого бізнесу в Україні впливають особливості, які суттєво відрізняють його від підприємництва більшості зарубіжних країн а саме: низький рівень технічної озброєності та рівень управління, недостатність досвіду ефективної діяльності та прагнення до максимальної самостійності (зарубіжні малі підприємства, на відміну від українських, активно використовують франчайзинг); поєднання у межах одного малого підприємства кількох видів діяльності, недостатня інфраструктура та практично повна відсутність державної фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва, невпевненість західних партнерів.

Одночасно українські підприємства потерпають від складної системи регулятивних норм і надмірних податків. Незважаючи на зменшення гостроти проблеми отримання вчасно повної інформації щодо відкриття підприємства малого бізнесу в останні роки (у цій галузі функціонує багато консалтингових фірм та агентств, консультації надаються державними органами реєстрації бізнесу, інформація з офіційних сайтів Інтернету тощо), процедура залишається складною. Основним недоліком процесу реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності в Україні є значні витрати часу, коштів і зусиль, тому ця операція наразі залишається трудомісткою, містить багато перешкод, особливо у порівнянні з тим, як це відбувається в економічно розвинених країнах. Наприклад, у Чехії кожен вид підприємницької діяльності регулюється ліцензійним законом. Для того щоб отримати ліцензію, необхідно принести установчі документи і сплатити адміністративний збір. Залежно від виду підприємницької діяльності процес реєстрації нової фірми триває від 4 до 15 робочих днів. Для реєстрації приватного підприємця статутний капітал не потрібен, з нього стягується лише прогресивний податок на прибуток 15-35% [8]. Однією із найважливіших умов відкриття малого бізнесу в Болгарії, є наявність початкового, статутного капіталу в розмірі п'ять тисяч левів, який має бути переведений на накопичувальний рахунок. Цей накопичувальний рахунок відкривається на ім'я створеного підприємства. Зняти гроші з цього рахунку можна тільки після того, як реєстрація фірми буде завершена. Податковий режим у Болгарії є однаковим для всіх фірм – великих, дрібних і середніх. Податок для всіх компаній становить 15% від прибутку. У середньому реєстрація фірми в Болгарії триває від 2 до 4 тижнів [9]. В Естонії фірма реєструється за 10 хвилин через Інтернет. За добу після сплати

податку фірма готова до роботи. До бізнесу немає жорстких вимог, навіть документи можна готувати будь-якою мовою: російською, естонською чи англійською. Ставка податку на прибуток дорівнює нулю за умови, що підприємство не здійснює продажу товарів і послуг особам і фірмам, які сплачують податки в Естонії, Ставка ПДВ складає 20% [10]. В Україні час на реєстрацію бізнесу складає від 3 тижнів до 1,5 місяця. Практичний досвід свідчить, що складнощі ведення вітчизняного малого бізнесу, передусім система податків і платежів зводять до нуля його ефективність, якщо кількість працівників перевищує 3 особи, тобто працівникам вигідніше відкрити кілька малих підприємств лише на одну особу – засновника, ніж працювати у затвердженій законодавством чисельності.

Висновки з проведеного дослідження. Національна специфіка розвитку малого підприємництва у будь-якій країні визначається двома обставинами. Перше: історичним етапом досягнення країною відповідного техніко-технологічного та організаційного стану еволюційного процесу. Друге: розвитком великого бізнесу, частка якого значна і який постійно провокує перехід малого бізнесу на вищі технологічні рівні.

Аналіз розвитку малого підприємництва у світі і в європейських країнах зокрема дозволяє виділити три стратегічні підходи до його розвитку на загальнодержавному рівні:

1) найрозвиненіші країни світу пріоритетним напрямом розвитку малого підприємництва вважають інтеграцію малого і великого бізнесу (за рахунок використання франчайзингу, лізингу, спільного виконання наукових розробок);

2) індустріальні та постіндустріальні країни (Бельгія, Нідерланди, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Ірландія, Південна Корея) стимулюють максимальне використання переваг малого підприємництва та утримання нормативних параметрів розвитку малого бізнесу в структурі регіональної економіки та ринкового простору;

3) країни, економіка яких є перехідною або перебуває на початковому етапі формування ринкових відносин, використовують стратегії форсованого розвитку підприємств малого бізнесу.

Оскільки Україна, без сумніву, належить до країн з третім видом стратегічного підходу до розвитку малого бізнесу, для неї, на наш погляд, пріоритетними завданнями є:

1) прийняття ліберального закону про малий бізнес, основна мета якого – «відпустити» малий бізнес і дозволити йому експериментувати. Основні складові: сприяння розвитку малого бізнесу в депресивних регіонах, пріоритетність малого бізнесу в регіональній політиці та ринковому просторі, стимулювання розвитку сімейного бізнесу, полегшення доступу малого підприємництва до джерел фінансування. Важливо виділити окрему категорію малих підприємств – мікропідприємства (із середньообліковою чисельністю працюючих за звітний рік до 10 осіб);

2) переорієнтація державної політики та задіяння відповідних економічних важелів регіонального фінансово-економічного простору для переходу на другий стратегічний підхід до розвитку малого бізнесу;

3) спрощення механізму реєстрації нових підприємств, принаймні для громадян України, полегшення умов регулювання їх діяльності та подальшого розвитку;

4) податкова підтримка підприємств малого бізнесу (як щойно створених, так і функціонуючих);

5) створення на регіональному рівні установ інфраструктури сприяння розвитку та формування привабливих схем залучення в малий бізнес фінансових ресурсів;

6) залучення підприємств малого бізнесу до виконання державних замовлень;

7) підтримка експортної діяльності та наукових досліджень малих підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Матеріали сайту Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Білик М.Д., Білик Т.О. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка та прогнозування : монографія / Білик М.Д., Білик Т.О. – Київ : ТОВ «ПанТот», 2012. – 280 с.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=523-17>.
4. Рудник Р.В. Критерії виокремлення суб'єктів малого та середнього підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2536/13>.
5. Малый бизнес Италии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jivkurilka.com/subpage50.html>.
6. МСП БАНК Аналитический центр. Малый и средний бизнес в 2012 году: международный опыт регулирования и финансирования. Апрель 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oldsmb.economy.gov.ru/content/statistic/analytics/m,f,723847/>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://privatbank.ua/business/universalnye-resheniya/kreditovanie-biznesa/>.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://joom.org.ua/post/biznes-za-kordonom-yak-vidkryty-svoua-spravu-v-chehiyy>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ideibiznesa.org/otkrytie-biznesa-v-bolgarii.html>.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dklex.ee/publikatsii/registraciya-firm-Estonia.html>.